

ANALIZA JĘZYKOWA SZKICÓW SLAVKA GRUMA. ZDANIE I SŁOWNICTWO

Grumove črtice so statične in obenem ekspresivne slike. Opaziti je dva različna načina ustvarjanja slike. Avtor jo začne bodisi z ozadjem, takrat je prvi stavek navadno enodelen, pogosto tudi brez osebne oblike glagola (samostalniški polstavek): *Tema je, polno noči je v sobi* (Beli azil), *Lože, sekt, fraki* (Solza), *Trava, sonce, mnogo sonca* (Izgubljeni sin), bodisi s središčem, ki je skoraj vedno oseba pripovedovalca, na primer *Tu sedim* (Mansarda), *Tu sedim v tej veliki, prazni dvorani, s črnimi rokavicami na rokah, pogreznjen v fotelj* (Lastni portret). Mračni kolorit črtic se ustvarja tudi z ustrezno izbranim in pogosto ponavljajočim se besedjem. Glavni predmet analize so skladenjska in besedna sredstva, uporabljena za ustvarjanje slike in njenega kolorita.

črtica, stavek, polstavek, besedje, Slavko Grum

Grum's short stories or sketches offer a picture that is both static and expressive. There are two ways in which this picture may be formed. The author may begin with the background, in which case the first clause is usually a simple one, often without a finite verb (a nominal semi-clause): *Tema je, polno noči je v sobi* (Beli azil), *Lože, sekt, fraki* (Solza), *Trava, sonce, mnogo sonca* (Izgubljeni sin); or from the centre, which is almost always a first person narrator, for example *Tu sedim v tej veliki, prazni dvorani, s črnimi rokavicami na rokah, pogreznjen v fotelj* (Lastni portret). The dark palette of the stories is also created through carefully selected and often repeating expressions. The main object of analysis are the syntactical and vocabulary-related resources used to create the picture and its range of colours.

short story, clause, semi-clause, vocabulary, Slavko Grum

Większość krótkich utworów S. Gruma to typowe szkice. Jako takie charakteryzuje je przede wszystkim statyka i obrazowość. Typowy Grumowski szkic to obraz, jednak nie dowolny obraz, lecz portret, także nie dowolny, lecz portret z tłem. W niniejszym artykule chciałbym zwrócić uwagę na środki gramatyczne i leksykalne wykorzystywane przez S. Gruma do tworzenia takiego właśnie obrazu.

Typologię szkiców S. Gruma można przeprowadzić w pierwszej kolejności ze względu na dwa różne sposoby podejścia do szkicowania obrazu. Autor zaczyna

badź to od tła – ambientu, wtedy pierwsze zdania (zdania introduktywne) mają charakter opisowy, bardzo często bezpodmiotowy i bezosobowy: *Tema je, polno noči je v sobi* (Beli azil), *Lože, sekt, fraki* (Solza), *Trava, sonce, mnogo sonca* (Izgubljeni sin), badź też od centrum, wyróżnionej lub wyróżnionych postaci: *Tu sedim* (Mansarda), *Tu sedim v tej veliki, prazni dvorani, s črnimi rokavicami na rokah, pogreznjen v fotelj* (Lastni portret), *Smo nekje, kjer zelo trpimo. Zbujamo se z nabrekli mi očmi, opiramo na komolce* (Kaznjenci), *Takole sedimo, topo nihamo v ritmu vožnje* (Vožnja), *Takole stojijo v dolgi vrsti, suhi, oguljeni, slabo dišeči, in se skušajo drug nad drugega uveljaviti s svojimi zadevami; vsak ima kaj nadvse važnega nad seboj, njegovega »primera« ni mogoče prezreti* (Čakajoči), *Jakec se igra na vrtu s prijateljem – blaznikom. Mož mu gradi iz deščic hlev za lesenega konjiča* (Deček in blaznik).¹ Przy tym typie w zdaniu introduktywnym pojawia się czasownik lokalizujący przestrzennie w czasie teraźniejszym. Na to formalno-metodologiczne kryterium podziału Grumowych szkiców nakładają się podziały jakościowe ze względu na portretowaną postać. Pod tym względem szkice można z jednej strony podzielić na takie, których centrum stanowi pojedynczy indywidualny bohater, por.: *Tu sedim* (Mansarda), *Jakec se igra na vrtu s prijateljem – blaznikom* (Deček in blaznik), i takie, które posiadają zbiorowego bohatera, por.: *Takole sedimo, topo nihamo v ritmu vožnje* (Vožnja), *Takole stojijo v dolgi vrsti, suhi, oguljeni, slabo dišeči, in se skušajo drug nad drugega uveljaviti s svojimi zadevami; vsak ima kaj nadvse važnega nad seboj, njegovega »primera« ni mogoče prezreti* (Čakajoči). Jeszcze dalszego, krzyżującego się z poprzednim, podziału można dokonać ze względu na to, czy postać narratora jest tożsama z portretowaną postacią lub jest włączona w portretowaną grupę w przypadku zbiorowego bohatera, czy też nie. Jeśli jest (a tak bywa najczęściej), to szkic jest pisany w pierwszej osobie czasu teraźniejszego. W przypadku, gdy jest zaczynany od portretowanej/ych postaci, to już w pierwszym zdaniu pojawiają się właśnie te formy czasownika: *Tu sedim* (Mansarda), *Tu sedim v tej veliki, prazni dvorani, s črnimi rokavicami na rokah, pogreznjen v fotelj* (Lastni portret), *Takole sedimo, topo nihamo v ritmu vožnje* (Vožnja). Czas teraźniejszy jest w szkicach bardzo istotny. Odgrywa u S. Gruma podwójną rolę: utrzymuje i podkreśla statykę obrazów – szkiców oraz ich aktualność, i równocześnie sprawia, że czytelnik staje się jakby »naocznym« obserwatorem procesu ich powstawania. Wprawdzie statyka i zmiana (proces) zdają sobie wzajemnie przeczyć, tutaj jednak się nie wykluczają. Mieszczą się bowiem w dwu różnych planach: w planie obrazu-szkicu (stan), w planie jego powstawania (proces). Przy użyciu czasu przeszłego (co u Gruma jest rzadkością) utwór może nabrać cech opowiadania, nie zaś opisu – obrazu. Przykładem tego jest *Vagabund Peter* z podtytułem *Pravljica, ki si jo pripovedujejo snežinke v sveti noči*. Okazuje się jednak, że nie jest to obligatoryjne. Świadczy o tym *Pismo črnega marmora*, które choć napisane prozą poetycką w czasie przeszłym zachowuje

¹ Wszystkie podawane w artykule przykłady zostały zaczerpnięte z wydania zbiorowego S. Grum, *Goga. Proza in drame*, Založba Obzorja, Maribor 1957.

obrazowość szkicu. Poza tymi dwoma utworami czas przeszły pojawia się tylko sporadycznie (z rzadka przeplata się z czasem teraźniejszym) dla wyrażenia wspomnień bohatera.

Bardzo dobrym przykładem szkicu pierwszego typu jest jeden z najkrótszych utworów *Solza*. Stanowi on niejako krótki obraz sceniczny z trzema krótkimi zdaniem dialogu. Cała reszta przypomina zwięźle podane didaskalia, opis sceny w krótkich zdaniach i nominalnych równoważnikach zdań. Krótki dramat z rozbudowanymi didaskaliami. Poszczególne sceny w jego prawdziwych dramatach także mają rozbudowane didaskalia.² Dla zobrazowania tej tezy przytoczę początkowe zdania szkicu i didaskalia rozpoczynające dramat *Trudni zastori*:

Lože, sekt, fraki.

Muzika valovi na oblakih cigaretnega dima, tipa po listnicah, dviga damam krila.

Natakar se sklanja s pergamentnim obrazom k trebuhu, s servieto pokritem. Vlačuga dvigne nogo na mizo in prevrne šampanjko.

Ob pianinu mlad človek z neznansko trpečim obrazom. Prsti padajo kot kladiva fabriškega stroja. (*Solza*.)

Tu następuje wymiana zdań (tylko dwóch krótkich zdań) – *Gospod, ali žalujete? – Ne, sožalujem*. Trzecie zdanie pojawia się później, po krótkim opisie. Wypowiada je bohater szkicu, gdy ktoś z obecnych obleje go winem: *Oprostite, tega ni v programu*.

A oto dla porównania wprowadzenie do dramatu *Trudni zastori*:

Scena: podstrešnica.

Prostor zamrežen v pajčevino, ljudje trudni, kakor zaprašeni. Slike. Mnogo slik.

Zavese. Klavir, zveneče kaplje —

Tema se raztrga v konce črne rute, izobličijo se plahe rame, nad črnino zablesti obraz: Amara.

V ozadju nekdo zaječi, v nemirnem loku se vzpne telo: Knut Larsen.

Igrajoča preneha, zatava v temo. Ob divanu spolzi na tla, pritisne lice, k njegovim roki. (*Trudni zastori*.)

Podobieństwo struktury tych fragmentów jest uderzające. Szczególnie zwraca uwagę znaczna liczba formalnie nominalnych równoważników zdaniowych z niewyraźnym łącznikiem lub predykatem egzystencjalnym. U S. Gruma są one istotne i częste jako wypowiedzenia wprowadzające w szkicach zaczynających opis od tła.

W drugiej grupie szkiców, dla których typowy można uznać *Lastni portret* wprowadzającymi są zdania z predykatami lokalizującymi, tj. formami osobowymi czasowników *stati* lub *sedeti*, którym niekiedy towarzyszy czasownik wyrażający oczekiwanie lub jego brak. Oczekiwaniu jest poświęcony cały szkic *Čakajoči*, a fragmentarycznie stan ten jest przytaczany w wielu utworach, por.: *Ničesar ne*

² Wprowadzenie do *Dogodka v mestu Gogi* jest więcej niż dwukrotnie dłuższe niż szkic *Solza*.

pričakujem več in ne želim (Izgubljeni sin), V vsej tej muziki sedim, mirno mirno, pravim, vendar si ne morem utajiti, da čakam. Nestrpen sem, vedno znova se zalotim z očmi na vratih. Star sem že, nagnjen k filozofiji. Ne pričakujem več stvari z žarečimi očmi, le potiho se še upam veseliti, prav potiho. Posebno kar se tiče nje, se nimam udajati nikakim iluzijam. (Sestanek).

Koloryt utworów S. Gruma jest mroczny, podkreślany odpowiednio dobranym i często powtarzającym się słownictwem. Duża jest częstotliwość użycia wyrazów nazywających części ciała, dotyczących pogody, szczególnie deszczowej, zamkniętych przestrzeni, w dalszej kolejności tematyki muzycznej i nazw kwiatów. Słownictwo to, czasem całe syntagmy, powtarzają się w wielu utworach. Przy niektórych wyrazach uderza bogactwo określeń. Dotyczy to szczególnie palców, a jeszcze w większym stopniu rąk, por.: *dolgi fini prsti/dolgi tanki prsti (LP), štrleči prsti (V), hladni prsti (PD, SN), rožnati prsti (S), nervozni (Vagabund Peter), trepetajoči (Smrt), Prsti padajo kot kladiva fabriškega stroja (Solza); roke prosojne (Tju, PČM), žalostne, žaljene, lepe, razcefrane (Mrak. Z razcefranimi rokami se tipa nakvišku.) (Tju), pobešene, dobre (K), drobne (M, Smrt), mesnate, glistaste (V), pijane, mile (AinE), trudne (V, AinE, RG), hladne, voščene (DvP), razbolele, hlepeče, dolge, mršave, izvežbane (Mater), materine (Vagabund Peter), polipske (RG), hrepeneče, zlomljene v hrepenenju (Včasih), kričeče (PČM), žalostno povešene (DinB), nemirne (Vagabund Peter), tiha roka (MvV), drobna, zmrzla ročica (Smrt). W dalszej kolejności idą ogólnie udi i oči, por.: *Pobral je svoje koščene ude ..., Tisti hip je začutil, kako se mu napenjajo udi (PČM), ... za rdečo pijanostjo, ki stopa s palečimi udi ..., pred rdečo grozo, ki blazni s prekletimi udi v mrtvašnicah duš (RG), Noč, po posteljah nagrmdeni udi. (K), Toplota njenih udov ga ovija ... (V), [...] razpuščeni so udi, kakor razliti po postelji (MvV), Izpreletelo ga je po udih [...] (DinB), [...] prožni udi so blesteli v soncu. (Včasih), [...] z velikimi očmi zazre v kak obraz. (Pivnica), Z velikimi, zasolženimi očmi je strmel v dečka (DinB), Zbujamo se z nabrekli očmi ...; ... obsedi z zaprtimi očmi; S srepimi očmi strmi predse in ne da nobenega glasu (K), Ždela je v svojem kotu, strmela z razterganimi očmi v strop (DvP), [...], vse opravijo z mižečimi očmi (ZvP), Vesel biti, je imeti široke oči in vlažne kakor otrok (tež: velike in vlažne oči) (MvV), velike otroške oči (Izgubljeni sin), Dvignejo se in s tujimi, hladnimi očmi obsedijo na mizah (BA), Vse noči ležim buden, da so že popolnoma steklene moje oči (Podgane). W związku z oczyma pozostają lzy, por.: *Tukaj stojim pred njim s pobešenimi rokami in mi curkoma derejo solze (K), Govor biriča ga je ganil do solz; [...] nobenega pogreba ni mogel gledati, da ne bi bil točil toplih, iskrenih solz; Otrl si je solze in ogorčen zakričal (AIS), Obrišem neumno solzo. Stare so moje oči in izčitane, pa jih zaliva voda. (Spomladi), [...] debela solza se mu je utrnila po licu; Nekajkrat so ga sicer pekle solze v očeh [...] (DinB); [...] žarka solza je pripolzela ž njih in zabajala z modro svetlobo dolino pred njim v pravljico [...] (Vagabund Peter), In sneg so zmrzle solze; Naenkrat so se ji udrle solze, težke, tople solze (Smrt). Często powtarza się naročje i glava v naročju: *In naročje krsta. Krsta je bilo njeno naročje.****

(Tju); [...] *je sivo prebledel in me izpustil iz naročja*. (BA), [...] *in mi vzela glavo v naročje*. (M); [...] *nji lahko položim glavo v naročje, cele ure lahko slonim brez besed*. (Sestanek).

Kolejnym, często powtarzającym się, jest słownictwo związane z pogodą, prawie zawsze ze złą pogodą, z deszczem, por.: *Danes ponoči se je vлил dež, našo sobo so zasule zveneče kaplje* (K), *Dež šumi z neba, pere znočena okna, tok trrtok se premetevajo kaplje po žlebovih. Uspavajoče žlobudra voda na cesti; Dež, tok-trrtok* (ZvP); *Dež. Dež, dimniki, telegrafske žice* (M). *Moker veter je potegnil. Žalostno je in mraz* (PD); *Postrežnica Marija pride in pove, da okoli hiše dežuje; In povečini pove da zunaj dežuje. Res razločim večkrat zveneče kaplje na šipah. Takole potihom nas zasipa dež* (LP); *Vse dni bom sedel takole za šipami in za njimi bo visel dež. Mrazi me; Sedel sem pri oknu, za katerem je visel dež, vso večnost se je visela za okni vodena mreža* (Tju); *Tu sedim in je prasketanje ognja, mreža dežja za šipo. Dež, vedno dež* (V). Często nagromadzenie w takich opisach spółgłosek szumiących i wargowych pełni funkcje dźwiękonaśladowcze.

Z tematyki przestrzennej wyróżnić można *sobe*, *dvorane*, *podstrešja* i ograniczające je *ploskve* i *stene*. Dość często pojawia się też *ulica*. Przestrzeń u Gruma ma swój koloryt. Przeważnie jest on mroczny i chłodny. Stąd też też abstrakta i przymiotniki (czasem czasowniki) oddające ten chłód, kolor i nastrój. Najczęściej pojawiają się one już w pierwszym zdaniu, por.: *Tema je, polno noči je v sobi* (Beli azil); *Mrak. Z razcefranimi rokami se tipa nakvišku* (Tju); *Tu sedim v tej veliki, prazni dvorani, s črnimi rokavicami na rokah, pogreznjen v fotelj. Ničesar ne mislim več – da zveni v sobi muha, pravim, da pada mrak. V časih se zganem, stopim k steni, rišem po zaprašeni ploskvi figure* (Lastni portret); *Čez okna lijejo zastori, črnega mraku zastori* (Maj v vazi); *S črne veje mrtev list. Pozna roža ne upa dihniti* (Finale); *Objele so ga stene, črne kakor molč. Ničesar ni razločil, le tišino je slišal, kako je zvenela. Ležal je razlit čez kamen, dokler niso vsrknille stene vseh misli. Da je bil nič* (PČM). Częstość wyrazów: *mrak, tema, noč, dež, megla, smrt, mračen, mrk, siv, črn* a także *starost, samota, starec, star, samotni, žalosten, bolan* jest znaczna. Chłód i obcość może wyrażać także biała barwa, stąd wielokrotnie powtarzają się *bele ploskve* lub *bele stene* (też Beli azil), por.: *Čutil sem se bolnega in nisem vedel zakaj. Sedaj vem: bilo je od tiste sobe. Imela je tako bele in strme stene, da se je vsaka misel zadela ob nje in se mi zažrla nazaj v dušo. Bil sem bolan neusmiljenih sten. Da, če bi hotel označiti svoje tedanje misli, bi moral reči, da so se prerivale krog mene bele ploskve in mi grozile, da me stisnejo v blaznost* (Tju); także *neznosno belo prepleškane sobe* i *belo prepleškane stene* w szkicu *Čakajoči*. Dość często powtarza się określenie *prosojna*: *prosojna srajca, prosojna roka, prosojna belina*.

Elementy muzyczne i kwiatowe są naogół wyrazem pewnej nostalgii, tęsknoty za czymś minionym, czymś, co nie usuwa smutku lecz czyni go łagodnym, nie pozwala mu się przekształcić w rozpacz. Obok wyrazów *rože* i *cvetje* powtarzają się nazwy *maki, vrtnice, magnolija, bezeg, azaleje* (Spomladi), *tuberoze* (SN), *bele cvetlice, šmarnice* (MvV).

Przykłady wprowadzania elementów muzycznych to: *Zvoki violine prihajajo od nekod. Daleč naokrog ni nobene hiše, vendar poje od nekod violina* (K); *Zvok utrgane strune, prenežna pesem na gosli* (Vagabund Peter); *V vsej tej muziki sedim* (Sestanek). W szkicu *Portret dečka s cvetlico v roki* bohaterka gra na fortepianie, w *Melancholii* jest głos świerszcza, w *Matkach* śpiew salowej Mariny. Muzyczny motyw jest niemal przewodni w szkicach *Solza* i *Aloisius Ignatius Singbein*.

Na zakończenie tych krótkich rozważań można wysnuć następujące wnioski:

- szkice S. Gruma to portrety,
- autor kształtuje je na dwa sposoby: zaczynając od tła lub od centrum, którym jest portretowana postać,
- towarzyszy temu różnicowanie składniowe wypowiedzeń introduktywnych,
- najczęściej jest wykorzystywany czas teraźniejszy jako najbardziej nadający się do opisu,
- specyficzne słownictwo łączy poszczególne szkice i nadaje im podobny koloryt.

Rozwiązanie skrótów

AinE – Adam in Eva

AIS – Aloisius Ignatius Singbein

BA – Beli azil

DinB – Deček in blaznik

DvP – Deklica v pledu

K – Kaznjenci

LP – Lastni portret

M – Mansarda

MvV – Maj v vazi

SN – Sveta noč

PČM – Pismo črnega marmora

PD – Portret dečka s cvetlico v roki

RG – Rdeči greh

S – Sestanek

V – Vrata

Včasih – Včasih bi nekaj rad, tako rad

ZvP – Zločin v predmestju